



СКАРБНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Збірник наукових праць

Випуск 18

Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського

Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської облдержадміністрації

Чернігівська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

СКАРБНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Збірник наукових праць
Випуск 18

Чернігів
2017

БЕРЕЗОВА С.

Предмети з клеймами міста Чернігова в колекції Музею історичних коштовностей України

У колекції золотарства Музею історичних коштовностей України (МКУ) є три предмети з чернігівськими клеймами. Два з них, як рідкісні зразки виробів, створених у цьому ювелірному центрі, представлені в експозиції 6-ї зали, один зберігається у фондах. Походять вони зі старих колекцій Національного музею історії України, звідки були передані до МКУ в 1964 р. Всі пам'ятки були виготовлені у XIX ст. Це – потир (інв. № ДМ-426), невеличкий стакан (ДМ-496) та стаціонарний хрест (ДМ-195) (*кольор. вкл. 8*).

Потир срібний (*рис. 1*). Висота його – 292 мм; діаметр чаші – 132 мм, діаметр піддону – 182 мм. Його дзвоноподібна з відігнутими назовні вінцями чаша традиційно позолочена всередині. Зовні під вінцями розташований лише пасок позолоченої поверхні, на якому й вигравірувано літургійний напис: “ЯДЫЙ МОЮ ПЛОТЬ И ПЯЙ МОЮ КРОВЬ, ВО МНЕ ПРЕБЫВАЕТЬ И АЗ В НЕМ”. На поверхні чаші – чотири овальні медальйони, оточені з боків гілками з листям, з'єднаними та перехрещеними унизу, на кожному медальйоні гравіроване зображення.

На першому: Голгофський хрест у сьйві посеред хмарок, що клубочаться, на верхній перекладці хреста – напис “ІНЦІ” (Ісус Назарянин Цар Іудейський), з боків – “ІИС ХС” (Ісус Христос). На другому – відтворена сцена “Воскресіння”: Ісус Христос, оточений сьйвом, з короговою в руці залишає труну, обабіч нього зображено три постаті стражників. На третьому медальйоні представлено “Успіння Богородиці” (*рис. 2*): Богородиця лежить на смертному одрі, поряд з яким горять свічки у двох високих свічниках, навколо одра – згорьовані присутні, а з неба, спираючись на хмарки, наближається Син Марії – Ісус Христос, простягаючи руки, щоб забрати її душу. Сюжет дещо відмінний від традиційнішого, в якому Ісус Христос стоїть поза ложем і тримає в руках душу Богородиці у вигляді сповитої дитини. На четвертому медальйоні бачимо образ святителя Миколая, що супроводжується відповідним скороченим написом: зображення традиційне – в архієрейському вбранні, з Євангелієм у лівій руці та благословляючим жестом правої руки.

Чаша опущена в неглибокий кошик, утворений карбованим дубовим листям та жолудями.

Стоян потира фігурний. Верхня його частина у формі сплющеної кулі оздоблена густим узором з горизонтально розташованого листя, нижня, у формі балясини, вгорі також оздоблена візерунком з вертикально розташованого листя.

Округлий з вузьким відігнутим краєм піддон потира – двох'ярусний. Його невисока шийка з округлим виступом, до якого приєднано стоян, оздоблена лавровим вінком з двома перехватами у вигляді перехрещених стрічок. На верхньому ярусі розташовані чотири медальйони з образами євангелістів, зображеними з їхніми символами та у супроводі відповідних написів. Між медальйонами на верхньому ярусі вигравірувано і дарчий напис: “СТАРАНІЕМ СВЯЩЕННИКА МИХАИЛА СТЕФАНОВСКОГО”. На опуклій поверхні нижнього ярусу – чотири орнаментальні композиції, розділені сегментами з гладенькою поверхнею. В основі кожної – велика квітка (троянда), обабіч якої плавно розтікаються врізнобіч пагони з меншими за розміром квітками та листям.

Клейма за традицією поставлені з лицевого боку по краю піддона (*рис. 3*). Насамперед це – клеймо міста Чернігова¹, в основі якого – герб міста: одноголовий орел, що тримає лівою лапою по діагоналі хрест; потім клеймо 84-ї проби срібла² та клеймо пробірного майстра Шевякова Степана з датою – “1809”, який працював у 1809–1827 роках³. Клейма поставлені також і під вінцями на чаші: накладені одне на одне клейма пробірного майстра та міста.

В цілому витвір можна вважати цілком вправним, гармонійним і оригінальним, насампе-

ред, за вибором сюжетних композицій на медальйонах. Серед досить великого масиву потирів українських майстрів, які зберігаються в МІКУ, не так часто зустрічаються витвори з образами святителя Миколая та євангелістів і такими сюжетними композиціями, як “Воскресіння” чи “Успіння Богородиці”. В орнаментатії потира відчуваються впливи класичного стилю. На жаль, встановити, в який саме храм був вкладений потир поки що неможливо.

Інший предмет – стакан конусоподібної форми (рис. 4). Висота його – 71 мм; діаметр угорі – 64 мм; діаметр унизу – 41 мм. Вінця профільовані. Угорі та внизу – паски гладенької поверхні, що візуально відокремлюють густий карбований візерунок у формі луски, який вкриває поверхню стакана. Цей предмет є зразком масової продукції.

Клейма на ньому розташовані під вінцями та на дні (рис. 5). Під вінцями: міське – Чернігова, яке ставили у першій половині XIX ст., та клеймо 84-ї проби срібла – число “84” у прямокутному щитку (такі самі, як на потирі). На дні посудини, окрім цих, поставлене клеймо пробірного майстра Голубєва Якіма з датою “1841” р., який працював у період з 1828 до 1841 р⁴. Примітно, що стакан згадується в монографії М. Петренка як предмет з міським клеймом Чернігова. Дослівно це звучить так: “Така емблема є на срібному стакані (КДІМ, № 496), хресті (КДІМ, № 145) та інших речах”⁵.

Хрест, про який йде мова, – стаціонарний чотирикінцевий (рис. 6). Загальна висота – 330 мм. Розмір хреста – 165 x 116 мм. Діаметр піддона – 150 мм. Всередині – пустотілий. Посередині має отвір у формі чотирикінцевого хреста, який, вірогідно, призначався для розміщення в ньому хреста дерев’яного, з обох боків по периметру обведений рельєфною рамкою.

Хрест по периметру оздоблений вузькою рамкою з карбованим візерунком у формі густо розташованих акантових листочків. Угорі та з боків хреста – округлі отвори, вірогідно, призначені для цвяхів або якоїсь іншої деталі кріплення. У середохресті розташовані штрали.

Хрест приєднано до стояна у формі балясини, а останній – до високого піддона. Верхній ярус піддона з широкою профільованою верхівкою має вигляд зрізаного конуса, оздобленого карбованим узором у формі звисаючого донизу густого листа аканта. Досить висока стінка відокремлює його від нижнього східчастого ярусу, верхня сходинка якого оздоблена по периметру узором з густого листа аканта, а на нижній, з гладенькою поверхнею, містяться клейма.

Примітно, що клейма на хресті поставлені за всіма правилами: на кожній знімній деталі. Так, на хресті з одного боку внизу є наступні: міське клеймо та клеймо 84-ї проби срібла. На кожному штралові поставлене клеймо 84-ї проби срібла. А вже повний набір клейм (три) бачимо на піддоні з лицевого боку (рис. 7). Поставлені вони у наступному порядку: клеймо міста, клеймо 84-ї проби срібла та клеймо пробірного майстра Голубєва Якіма з датою “1839”⁶.

Орнаментатія хреста, як і потира, виконана під впливом класичного стилю.

Стосовно клейм на предметах, то примітно, що міське клеймо ідентичне наведеним у М.З. Петренка та у М.М. Постнікової-Лосєвої. Його ставили у першій половині XIX ст. Ідентичні клейма пробірних майстрів, з такими самими датами, що на потирі та стакані, наведені у М.М. Постнікової-Лосєвої.

Клейма майстрів, на жаль, на всіх предметах відсутні. Чому це так? Поки що питання залишається відкритим.

1. Постнікова-Лосєва М.М., Платонова Н.Г., Ульянова Б.Л. Золотое и серебряное дело XV–XX вв. – М., 1983. – С. 255. – №3782.

2. Там же. – С. 148. – № 12.

3. Там же. – С. 256. – № 3783.

4. Там же. – С. 256. – № 3784.

5. Петренко М.З. Українське золотарство XVI–XVIII ст. – К., 1970. – С. 45.

6. Постнікова-Лосєва М.М... – С. 255. – №3782; С. 256. – № 3784.

Предмети з клеймами Чернігова



Рис. 1.



Рис. 2.



Рис. 3.



Рис. 6.



Рис. 4.



Рис. 5.



Рис. 7.